

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARI ORASIDA AGRESSIVLIKNI OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Boltayeva Surayyo Ixtiyorovna

*Buxoro tuman 49-umumiy
o'rta ta'lim maktabi psixologi*

ANNOTATSIYA

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida agressiv xatti-harakatlarning paydo bo‘lish sabablari, uning psixologik omillari hamda agressivlikni oldini olish va bartaraf etishning samarali usullari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: agressivlik, boshlang‘ich sinf, o‘quvchi, psixologik muammo, xulq-atvor, emotsional rivojlanish, tarbiya, stress, muloqot, psixologik yordam

KIRISH

Agressiya — bu insonning boshqa odamlarga, o‘ziga yoki atrof-muhitga nisbatan zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlari yoki hissiy holatidir.

Oddiyroq qilib aytganda, agressiya — bu g‘azab, jahldorlik yoki norozilikni salbiy yo‘l bilan ifoda etishdir.

Agressiya quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin:

- jismoniy agressiya (urish, itarish, zarar yetkazish)
- og‘zaki agressiya (baqirish, haqorat qilish, qo‘pollik)
- yashirin agressiya (e‘tiborsizlik, mensimaslik, ataylab xafa qilish)

Bolalarda agressiya ko‘pincha:

- his-tuyg‘ularni boshqara olmaslik;
- e‘tibor yetishmasligi;
- oilaviy yoki maktab muammolari;
- stress va charchoq sababli yuzaga keladi.

Muhimi shundaki, agressiya — bu doim yomonlik emas, balki to‘g‘ri yo‘naltirilmagan hissiyotdir. Agar bola o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifodalashni o‘rganib olsa, agressiya ijobiy yo‘nalishga o‘tishi mumkin.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida agressivlik masalasi bugungi kunda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar hali o‘z his-tuyg‘ularini to‘liq boshqara olmaydi, shuning uchun ular ba‘zan o‘z noroziligini yoki g‘azabini agressiv xatti-harakatlar orqali ifoda etadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiya — bu ularning o‘z his-tuyg‘ularini to‘liq boshqara olmasligi natijasida paydo bo‘ladigan, boshqalarga nisbatan salbiy xatti-harakatlar orqali ifodalanadigan holatdir.

Bu yoshdagi bolalar hali emotsional jihatdan to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Shu sababli ular g‘azab, ranjish yoki norozilikni ba‘zan to‘g‘ri yo‘l bilan emas, balki agressiv tarzda namoyon etadi.

Kichik maktab yoshidagi bolalarda agressiya quyidagicha ko‘rinishda uchraydi:

- sinfdoshlarini itarish, urish;
- o‘yin vaqtida janjallashish;
- baqirish yoki qo‘pol gapirish;
- o‘qituvchi talablariga qarshilik ko‘rsatish;
- o‘zini tutolmaslik, tez jahli chiqish.

Bunday agressiyaning paydo bo‘lishiga bir nechta omillar sabab bo‘ladi. Eng asosiy sabab — his-tuyg‘ularni boshqara olmaslik. Bola nimani his qilayotganini tushunadi, lekin uni qanday to‘g‘ri ifodalashni bilmaydi.

Shuningdek, oiladagi muhit ham katta ta‘sir ko‘rsatadi. Agar bola janjalli yoki befarq muhitda ulg‘aysa, u bu xatti-harakatlarni o‘zida takrorlashi mumkin.

Maktab muhitidagi qiyinchiliklar ham agressiyani kuchaytiradi. Sinfdoshlar bilan kelishmovchilik, o‘qishda qiynalish yoki o‘zini boshqalardan past his qilish bolaning ichki zo‘riqishini oshiradi.

Yana bir sabab — e‘tibor yetishmasligi. Bola e‘tibor qozonish uchun ataylab agressiv xatti-harakat qilishi mumkin.

Kichik yoshdagi bolalarda agressiyani kamaytirish uchun quyidagilar muhim:

- bola bilan ochiq va samimiy muloqot qilish;
- uning his-tuyg‘ularini tushunish va qabul qilish;
- ijobiy xatti-harakatlarni rag‘batlantirish;
- o‘yin va mashg‘ulotlar orqali emotsiyalarni boshqarishga o‘rgatish;
- ota-ona va o‘qituvchi hamkorligini kuchaytirish.

Agressivlik — bu bolaning boshqalarga zarar yetkazishga yo‘naltirilgan xatti-harakatlari bo‘lib, u jismoniy yoki psixologik shaklda namoyon bo‘lishi mumkin. Masalan, urishish, haqorat qilish, baqirish yoki atrofdagilarga nisbatan salbiy munosabat ko‘rsatish agressivlik belgilariga kiradi.

Agressiv xatti-harakatlarning kelib chiqishiga bir qator omillar ta‘sir ko‘rsatadi. Eng avvalo, oilaviy muhit muhim rol o‘ynaydi. Agar bola zo‘ravonlik, janjal yoki befarqlik muhitida ulg‘aysa, u bu xatti-harakatlarni o‘zlashtirib, boshqalarga nisbatan ham shunday munosabatda bo‘lishi mumkin.

Shuningdek, emotsional rivojlanishdagi muammolar ham agressivlikka sabab bo‘ladi. Bola o‘z his-tuyg‘ularini to‘g‘ri ifoda eta olmasa, ularni agressiya orqali chiqarishga harakat qiladi.

Yana bir muhim omil — maktab muhitidagi qiyinchiliklar. Sinfdoshlar bilan kelishmovchilik, bulling yoki o‘qituvchi bilan tushunmovchilik bolaning agressiv xatti-harakatlariga olib kelishi mumkin.

Agressivlikni oldini olish uchun birinchi navbatda bolaning psixologik holatini tushunish zarur. O'qituvchi va psixolog bolani kuzatib, uning xatti-harakatlarining sabablarini aniqlashi kerak.

Agressivlikni kamaytirishning samarali usullaridan biri — muloqot va tushuntirish. Bola bilan ochiq suhbat o'tkazish, uning his-tuyg'ularini tinglash va tushunish muhimdir. Bu orqali bola o'zini anglashni o'rganadi. Shuningdek, ijobiy rag'batlantirish muhim o'rin tutadi. Bolaning yaxshi xatti-harakatlari e'tirof etilsa, u ijobiy yo'nalishda rivojlanadi.

Psixologik mashg'ulotlar, o'yinlar va treninglar orqali bolalarda emotsiyalarni boshqarish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu esa aggressivlikni kamaytirishga yordam beradi. Sport va ijodiy faoliyat ham agressiyani kamaytirishda samarali vosita hisoblanadi. Bola o'z energiyasini foydali faoliyatga yo'naltiradi. Ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham muhimdir. Ular bolaga mehr-muhabbat berishi, uni qo'llab-quvvatlashi va ijobiy namuna ko'rsatishi zarur. O'qituvchilar sinfda ijobiy psixologik muhit yaratishi, o'quvchilar o'rtasida hurmat va hamkorlikni rivojlantirishi kerak.

Agressivlikni oldini olishda jazolashdan ko'ra tushuntirish, yo'naltirish va qo'llab-quvvatlash samaraliroq hisoblanadi. Agar biz g'arb kontseptsiyalarining xilma-xilligini tahlil qiladigan bo'lsak, ulardan eng muhimlaridan uchtasini ajratishimiz mumkin. Birinchisiga, aggressivlik shaxsning tug'ma, instinktiv mulki sifatida qaraladigan nazariyalar kiradi (bunga psixoanalitik nazariyalar kiradi). Ikkinchisi, agressiyani frustratsiyaga bo'lgan xatti-harakat sifatida tasvirlaydi. Uchinchisi, aggressivlikni o'rganish natijasida shakllanadigan xulq-atvorning xususiyati deb hisoblaydigan tushunchalardan iborat (xulq-atvor nazariyalari).

L. Berkovitz "frustratsiya-agressiya" kontseptual sxemasiga uchta muhim o'zgartirish kiritadi: a) frustratsiya aggressiv harakatlarda amalga oshmaydi, lekin unga tayyorgarlikni rag'batlantiradi; b) hattoki tayyor holda bo'lsa ham, agressiya tegishli shartlarsiz sodir bo'lmaydi; v) frustratsion vaziyatlardan aggressiv harakatlar yordamida chiqib ketish individda bunday harakatlarning odatlanishiga tarbiyalaydi.

Agressiv reaksiyalarning namoyon bo'lish kuchida ham gender farqlari mavjud. O'g'il bolalar jismoniy tajovuz reaksiyalarining ustunligi bilan ajralib turadi, yoshi kattaroq qizlar esa tajovuzni ifodalashning bilvosita usullariga ko'proq murojaat qilishadi: og'zaki, bilvosita va negativizm. Ehtimol, bu o'g'il bolalarning tajovuzkorligi "tashqi tomonga", qizlar esa "ichkariga" qaratilganligi bilan bog'liqdir.

I.A. Furmanov bolalar aggressivligini tushuntirishning turli uslubiy va kontseptual yondashuvlari, bolaning xatti-harakatlarida tajovuzning paydo bo'lishini rag'batlantiruvchi yoki qo'zg'atuvchi psixologik va ijtimoiy omillar, uni psixodiagnostikalashning bevosita va yordamchi usullari, shuningdek, psixo-ijtimoiy korreksiya yo'nalishlarini aniq ochib bergan. Uning ta'kidlashicha, bolalar o'rtasidagi konfliktlar narsalar va o'yinchoqlarni egallash bilan bog'liq bu chegaralar kesishganda

paydo bo'ladi, ya'ni bir nechta bolalar boshqa bolalarning o'yinchoqlarini olish orqali o'z chegaralarini kengaytirishga harakat qiladi. Buni 2, 4 va 7 yoshli uchta o'g'il bolani uzoq muddatli kuzatish natijalari tasdiqlaydi. Agressiv xulq-atvor bilan bog'liq eng ko'p nizolar kichik, katta va o'rta bola o'rtasida, kichiklar va katta yoshlilar o'rtasida esa qarama -qarshilik minimal bo'lganligi kuzatildi. Nizolar faqat ba'zi o'yinchoqlarga egalik qilish uchun paydo bo'lganiga e'tibor qaratildi. Ajablanarlisi shundaki, o'yinchoqlar borligida ular o'rtasida hech qanday ziddiyat yo'q edi.

E.Fromm agressiyani keng ma'noda ta'kidlab o'tadi – bunda faqatgina odam va hayvonatlarga emas, balki jonsiz predmetlarga ham ziyon keltirishni agressiya dep hisoblagan. E.L. Golenisheva 2005-yili kandidatlik dissertatsiya ishida boshlang'ich maktab o'quvchilarining agressivligi muammosini mikro-ijtimoiy omillar (ota-onalar, o'qituvchilar, tengdoshlar) aloqalarini o'rganish nuqtai nazaridan ko'rib chiqqan. U o'z tadqiqoti davomida kichik maktab yoshi bolalarining individual psixologik xususiyatlarini o'rgangan va natijada agressiv boshlang'ich maktab o'quvchilarining asosiy shaxsiy xususiyatlari: past ijtimoiy normativlik, zaif muloqot faolligi, mustaqillik, beparvolik, qo'rqqoqlik, vaziyat tashvishi, o'zini-o'zi baholashning yuqoriligini aniqlagan. Agressivlikda gender farqlari borligi ham aniqlangan. Agressiv o'g'il bolalarga past darajali verbal intellekt, yuqori darajada vaziyattan tashvishlanishi, ishonchsiz va beparvoligi bilan ajralib turadi. Agressiv qizlar uchun qattiqqo'llik va ishonchsizlik xos.

K.S.Shalaginova 2003-2007 yillar davomidagi tadqiqot ishida "Agressivlik" tushunchasini ilimiy asoslab beradi va u boshlang'ich maktab yoshidagi agressivlik namoyon bo'lishining to'rt darajasiga xos xususiyatni keltiradi: nol darajada - g'ayritabiiy agressivlik yo'qolgan, birinchi darajada – agressivlik asosan hissiyirodaviy sohada, ikkinchi darajada – intellektual soha hukmronlik qiladigan hissiyirodaviy sohada, uchinchi daraja – hissiy-irodaviy, intellektual, faoliyat soha hukmronlik qiladigan darajalarga ajratgan.

G'azablanish, qo'rqish va shu kabi boshqa emotsiyalar insonni o'rab turgan sharoitga moslashish vazifasini bajaradi. G'azablanish odamlarda ham hayvonlar kabi to'siqlarni yo'qotishga, maqsadiga erishishiga, o'zini himoya qilishiga yordam beradi. Shuning uchun har qanday agressiyani ko'rsatish qonun buzalik hisoblanmaydi. Bolalar hayotida agressiv xulq-atvor tez-tez uchrab turadi. Ulg'ayib kelayotgan bolalarda psixologik holatlar kechishiga vaqtida e'tibor berilmasa sa'lbiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Yuqorida keltirilgan tadqiqot ishlaridan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkin kichik maktab yoshi davridagi agressivlik va agressiv xulq-atvor mamlakatimizda ya'ni Qoraqalpog'iston Respublikasida o'rganilishi kerak bo'lgan sohalardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida agressivlikni oldini olish uchun kompleks yondashuv zarur. Oilaviy tarbiya, maktab muhiti, psixologik yordam va ijobiy muloqot orqali bu muammoni samarali hal qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми.– М., 1991.– С. 56
2. Фурманов.И.А. “Детская агрессивность: Пиходиагностика и коррекция”-
3. Минск: Ильин В.П., 1996. –С.12
4. Голенищева Е.Л. Социально - психологические факторы агрессивности младших школьников. Автореф. дисс.. кандидата психологических наук:
5. 19.00.13/ Санкт- Петербург-2005. С-5
6. Крейхи Б. Социальная психология агрессии. – М.: Питер, 2003. – С.56.
7. ZIYO.NET